

РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ ЯК СУБ'ЄКТИВНИЙ ЧИННИК ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Мельничук А. Б.

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука»
ORCID ID: 0000-0001-8307-7932

Терновик Н. А.

кандидат психологічних наук, професор кафедри психології
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука»
ORCID ID: 0000-0002-1425-2423

Яцюрик А. О.

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука»
ORCID ID: 0000-0003-3933-8503

У статті розглядається проблема формування резильєнтності як ключової професійної компетентності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти в умовах трансформації системи вищої освіти України й викликів, спричинених військовим конфліктом.

Основна увага приділена необхідності формування резильєнтності як ключової професійної компетентності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. Наголошується на все більшій важливості стресостійкості, емоційної гнучкості й внутрішньої психологічної стабільності педагогів як основи ефективної професійної діяльності й гуманізації освітнього процесу. Автори акцентують увагу на високій стресогенності педагогічної праці, зумовленій як соціальними, так і професійними факторами, що підвищує ризики емоційного вигорання та професійної деформації. У дослідженні розкривається взаємозв'язок між якістю професійної підготовки майбутніх педагогів і розвитком таких особистісних якостей, як самоконтроль, емоційна рівноваженість, адаптивність, стресостійкість, резильєнтність. Підкреслюється роль освітнього середовища, міжособистісної взаємодії та підтримки з боку сім'ї й фахівців у формуванні комплексної психологічної компетентності студентів. Окрему увагу приділено викликам, що постають перед педагогами в умовах воєнного стану, зокрема загрози емоційного вигорання, зниженню професійної мотивації й труднощам адаптації до постійних змін в освітньому середовищі.

Проаналізовано чинники, що сприяють розвитку резильєнтності в студентському віці, зокрема роль психолого-педагогічної підтримки, особистісних характеристик і позитивного соціального середовища. Окреслено необхідність системної підтримки педагогів як у процесі професійної підготовки, так і під час подальшої діяльності. Запропоновано напрями покращення професійної підготовки майбутніх вихователів ЗДО через інтеграцію програм розвитку резильєнтності, технік саморегуляції та тренінгів з управління стресом в освітній процес закладів вищої освіти. Наголошено на необхідності системного підходу до формування цієї якості як одного з пріоритетних завдань сучасної педагогічної освіти.

Ключові слова: *резильєнтність, стресостійкість, майбутні вихователі, професійна підготовка, психоемоційне здоров'я, дошкільна освіта, воєнний стан.*

Melnychuk L. B., Ternovyk N. A., Yatsiuryk A. O. Resilience as a subjective factor of psychological well-being of future preschool education specialists in the conditions of martial law

The article deals with the problem of forming resilience as a key professional competence of future preschool teachers in the context of the transformation of the higher education system of Ukraine and the challenges caused by the military conflict.

The main attention is paid to the need to form resilience as a key professional competence of future preschool teachers. The authors emphasize the growing importance of stress resistance, emotional flexibility and internal psychological stability of teachers as the basis for effective professional activity and humanization of the educational process. The authors emphasize the high stressfulness of pedagogical work, caused by both social and professional factors, which increases the risks of emotional burnout and professional deformation. The study reveals the relationship between the quality of future teachers' professional training and the development of such personal qualities as self-control, emotional balance, adaptability, stress resistance, and resilience. The role of the educational environment, interpersonal interaction and support from family and professionals in the formation of students' comprehensive psychological competence is emphasized. Particular attention is paid to the challenges faced by teachers in martial law, in particular the threat of emotional burnout, reduced professional motivation and difficulties in adapting to constant changes in the educational environment.

The article analyzes the factors that contribute to the development of resilience in the student's age, in particular the role of psychological and pedagogical support, personal characteristics and a positive social environment. The necessity of systematic support for teachers both in the process of professional training and in their further activities is outlined. The directions of improving the professional training of future educators of preschool educational institutions through the integration of resilience development programs, self-regulation techniques and stress management trainings into the educational process of higher education institutions are proposed. The necessity of a systematic approach to the formation of this quality as one of the priorities of modern teacher education is emphasized.

Key words: resilience, stress resistance, future teachers, professional training, psycho-emotional health, preschool education, martial law.

Вступ. Модернізація системи вищої освіти України, зумовлена динамічними змінами, що відбуваються як у нашій країні, так і в глобальному контексті, висуває високі вимоги до якості професійної підготовки майбутніх фахівців. Особливий акцент робиться на формуванні їхньої компетентності й конкурентоспроможності, що є ключовими критеріями успішної професійної діяльності в сучасному світі.

Значну увагу науковців і практиків привертає проблематика, пов'язана з механізмами стресостійкості особистості як суб'єкта діяльності, спілкування й пізнання. Уміння ефективно адаптуватися до стресових умов, зберігати працездатність і психоемоційну стабільність стає важливим складником професійної підготовки. Це включає не лише технічну чи теоретичну підготовку, а й розвиток особистісних якостей, таких як резильєнтність, емоційна гнучкість і здатність до ефективної взаємодії.

У нинішній час, коли Україна зіткнулася з військовим конфліктом, а практично кожна

родина зазнала болючих утрат, необхідність гуманізації освіти стає надзвичайно актуальною. В умовах, коли психологічні травми відчувають як дорослі, так і діти, гуманізація освітнього процесу набуває особливого значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчив, що феномен резильєнтності й основні теоретичні концепції резильєнтності досліджували насамперед зарубіжні науковці: А. Master, К. Connor, J. Davidson, R. Newman, G. Bonanno, D. Coutu. Фундаментальні емпіричні дослідження здійснено S. Southwick, D. Charney. Активно вивчають проблему резильєнтності педагогів як у вітчизняній, так і в міжнародній науковій спільноті, зокрема, такі дослідники, як Н. Атаманчук, К. Балахтар, Е. Вернер, А. Гурич, Д. Геллерштайн, І. Каськов, В. Корольчук, Т. Кочубей, О. Кравцова, О. Лактіонов, Г. Мигаль, Р. Неман, О. Протасенко, О. Романчук, О. Саннікова, Р. Сміт, В. Татенко, Т. Титаренко, Т. Циганчук, Н. Чепелева, М. Черпіта, Ю. Швалб та інші.

Методи та методики дослідження. У процесі дослідження використано комплекс теоретичних методів, що дали змогу всебічно охарактеризувати феномен резильєнтності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти в умовах воєнного стану й трансформації освітнього середовища: аналіз наукової літератури з психології, педагогіки, соціології та стресології з метою вивчення сучасних підходів до розуміння сутності резильєнтності, її структури й чинників формування; синтез, узагальнення емпіричних даних і концептуальних положень для формулювання авторських висновків щодо шляхів розвитку резильєнтності в майбутніх вихователів; моделювання, яке застосовувалося для обґрунтування психолого-педагогічних умов формування резильєнтності.

Результати. Професія педагога належить до однієї з найбільш енерговитратних і виснажливих як в інтелектуальному, так і в емоційному аспекті. Суспільство висуває до педагогів численні вимоги й має високі очікування, які нерідко перевищують вимоги до інших соціально важливих професій. Водночас педагоги часто не отримують належних умов для ефективної праці, а також гідної фінансової компенсації [7].

Ця диспропорція між очікуваннями й підтримкою створює негативні наслідки, зокрема зниження престижу професії, погіршення якості життя педагогів та ослаблення їхньої професійної мотивації. У таких умовах зберігати належний рівень стресостійкості стає надзвичайно складно. Постійний вплив високих професійних і соціальних вимог у поєднанні з недостатнім забезпеченням ресурсів для подолання цих викликів сприяє емоційному вигоранню й підвищує ризик розвитку порушень соматичного та психологічного здоров'я.

Професія педагога характеризується високим рівнем стресу, що є наслідком значного емоційного й інтелектуального навантаження. У цьому контексті резильєнтність і стресостійкість є важливими професійними компетентностями, які дають педагогам змогу екологічно й ефективно долати негативні наслідки стресових факторів, що супроводжують їхню діяльність [1].

Механізм резильєнтності забезпечує педагогу здатність відновлювати внутрішні ресурси після стресових ситуацій, зберігаючи при цьому професійну ефективність. Це дає змогу не лише мінімізувати вплив стресу на особистісний і професійний стан, а й підтримувати стабільну продуктивність у складних умовах [5, с. 27].

Резильєнтність є складним біопсихосоціальним явищем, яке охоплює особистісні, міжособистісні й суспільні аспекти переживань. Вона є природним результатом різних процесів розвитку, що відбуваються впродовж певного часу, і відображає здатність людини адаптуватися до викликів і стресових ситуацій [4, с. 73].

Дослідження феномена резильєнтності й чинників, які її визначають, традиційно зосереджені на аналізі механізмів стабільного та конструктивного функціонування особистості й соціальних груп. Особливу увагу приділяють тому, як люди справляються із життєвими негараздами та зростанням стресового навантаження, особливо в періоди надзвичайних подій, таких як соціально-економічні кризи чи інші екстремальні ситуації [6].

У цьому контексті резильєнтність вихователів закладів дошкільної освіти стає ключовою умовою збереження ефективності освітнього процесу, адже вона сприяє не лише їхній особистісній адаптації, а й створенню позитивного впливу на учнів. Розвиток цієї якості в педагогах має бути важливим напрямом у підготовці фахівців, особливо в умовах кризових і надзвичайних ситуацій, які вимагають високого рівня психоемоційної стійкості та професійної гнучкості [2, с. 64].

Професійна діяльність педагога нерідко супроводжується значними труднощами, що можуть негативно впливати на ефективність його роботи. Не всі представники цієї професії готові працювати в умовах, які характеризуються високим рівнем емоційного й інтелектуального напруження.

Психологічний стан педагога суттєво залежить від багатьох чинників, зокрема міжособистісних конфліктів із учнями, колегами чи адміністрацією. У таких умовах часто виникають негативні наслідки, серед яких – зниження рівня емоційного інтелекту, розвиток професійного вигорання, професійна дефор-

мація, підвищення емоційної збудливості, депресивні стани й навіть ухвалення рішення про зміну професійного профілю [1].

Педагогічна професія належить до однієї з найбільш стресогенних серед соціально важливих професій. Водночас суспільство висуває високі вимоги до педагогів, зокрема щодо їхньої психологічної стійкості. Це підкреслює необхідність забезпечення комплексної підтримки педагогів як на етапі їхньої професійної підготовки, так і в процесі подальшої професійної діяльності. Важливо створювати умови, що сприятимуть розвитку емоційного інтелекту, резильєнтності й стресостійкості педагогів. Це може включати програми з управління стресом, тренінги з розвитку комунікативних і конфліктологічних навичок, а також організацію підтримуючого професійного середовища.

Тільки за умови належної підтримки й розвитку внутрішніх ресурсів педагога зможуть ефективно виконувати свої професійні обов'язки, зберігаючи при цьому психоемоційне здоров'я та мотивацію до роботи.

Педагогічна діяльність є однією з найбільш стресогенних сфер професійної діяльності, що супроводжується постійними передстартовими станами, які спричиняють хронічний стрес і перевтому. Відкриті заняття, батьківські збори, педагогічні ради й інші відповідальні заходи нерідко викликають підвищене напруження в педагогів. Додатково ситуацію ускладнює швидкий темп сучасного життя й постійний інформаційний потік, що поєднується з браком часу. Це створює сприятливе середовище для розвитку хронічного стресу, який може стати тригером негативних психоемоційних станів [4, с. 26].

Особливо складною є необхідність постійного контролю емоцій у професійній діяльності, адже педагогіка вимагає вираженості, емоційної стабільності й ефективного управління власними реакціями. Проте через несприятливі умови праці ці завдання часто стають складними для реалізації.

Ще одним суттєвим фактором, що викликає стрес у педагогів, є невизначеність, зумовлена постійними змінами в системі освіти. Упровадження нових технологій, методів викладання й оновлення нормативної бази потребують

адаптації, розроблення нових планів і програм для дисциплін, які раніше не використовувалися. Проте кількість доступної інформації щодо цих змін часто є обмеженою, а темпи їх запровадження не залишають часу на ефективне освоєння нового матеріалу та підготовку до змін [6].

Ця проблема особливо гостро відчувається серед педагогів старшого покоління, які вже мають усталені навички, уміння й способи мислення. Для них адаптація до нововведень вимагає значних зусиль і часу, якого часто не вистачає. У результаті ці виклики посилюють професійний стрес, знижують мотивацію до роботи та негативно впливають на психоемоційний стан педагогів [1, с. 124].

Для подолання цих проблем необхідно впроваджувати програми підтримки педагогів, зокрема тренінги з управління стресом, розвиток резильєнтності, забезпечення ресурсів для адаптації до нововведень, а також створення більш сприятливих умов праці, які сприятимуть збереженню їхнього здоров'я та професійної ефективності.

Усі вищезазначені передумови підкреслюють важливість формування компетенції резильєнс у майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти (ЗДО) й акцентують на необхідності поглибленого вивчення цього феномена. Резильєнтність стає ключовим фактором, який дає змогу фахівцям дошкільної освіти ефективно виконувати свої професійні обов'язки, зберігаючи емоційну стабільність і працездатність в умовах значного стресового навантаження [3].

Нині основна увага в дослідженнях приділяється загальним механізмам формування резильєнтності в майбутніх педагогів. Проте недостатньо вивчено вплив індивідуальнотипологічних характеристик, особистісних властивостей та особливостей взаємодії з іншими людьми на розвиток цієї компетенції в педагогів з різним рівнем стресостійкості. Такий підхід створює значну прогалину в науковому розумінні резильєнтності як багатовимірного феномена, що обмежує можливості цілеспрямованого впливу на формування цієї якості в межах професійної підготовки.

Воєнний стан створює значні виклики для студентської молоді, зокрема впливає на зни-

ження мотивації до навчання, здобуття знань і професійної підготовки. У цих умовах значно зростає роль психологічної служби в забезпеченні своєчасної та систематичної підтримки, яка стає критично важливою для збереження психологічного благополуччя студентів.

Війна є руйнівною силою, яка порушує звичний ритм життя людини, її життєві плани й перспективи, провокуючи високий рівень стресу. Нemoжливість уникнути стресових факторів у таких обставинах значно впливає на психологічне й духовне здоров'я студентів, посилюючи ризики емоційного вигорання, тривожності й інших негативних станів.

В умовах воєнного стану стає очевидною необхідність формування стресостійкості як базової умови для вирішення життєвих завдань без шкоди для власного здоров'я та добробуту. Резильєнтність дає змогу здобувачам вищої освіти адаптуватися до нових реалій, зберігати емоційну стабільність і здатність до продуктивної діяльності навіть за умов постійної невизначеності й тиску [4].

Таким чином, у сучасних умовах надзвичайно важливо впроваджувати системні заходи для підтримки студентів, зокрема через розроблення програм із розвитку стресостійкості, організацію психотерапевтичної підтримки й освітніх тренінгів, спрямованих на формування адаптивних навичок і зміцнення внутрішніх ресурсів. Це не лише сприятиме збереженню психологічного здоров'я молоді, а й допоможе їм успішно реалізувати свої професійні та життєві цілі.

Загальний рівень резильєнтності майбутніх вихователів значною мірою визначається розвитком таких особистісних навичок, як самоконтроль, здатність адекватно оцінювати ситуацію та приймати рішення в екстремальних умовах без надмірного занурення в стресовий стан. Резильєнтність є комплексною властивістю особистості, яка забезпечує адаптацію до впливу зовнішніх і внутрішніх факторів, що виникають у процесі навчальної діяльності [8, с. 74].

Важливу роль у формуванні цієї властивості відіграють психолого-педагогічна допомога й підтримка сім'ї. Ці чинники мають бути спрямовані на таке:

1. Формування емоційної стійкості, яка дає змогу зберігати внутрішній баланс навіть у складних умовах.

2. Планування й організацію власного життя, включаючи вміння ставити й досягати цілей, а також раціонально використовувати ресурси.

3. Створення особистого досвіду подолання труднощів, що сприяє розвитку адаптивних стратегій поведінки [4, с. 27].

Таким чином, резильєнтність майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти варто розглядати як багатовимірну властивість, яка формується внаслідок взаємодії особистісних характеристик, зовнішнього середовища й освітнього впливу. Її розвиток є важливим завданням у системі вищої освіти, адже він сприяє не лише успішній адаптації студентів до умов навчальної діяльності, а і їхньому загальному психоемоційному благополуччю.

Формування та розвиток резильєнтності в студентському віці значною мірою визначається низкою чинників, які сприяють адаптації до життєвих викликів і підвищенню психологічної стійкості. Серед них варто виділити такі:

1. Уміння адекватно вирішувати проблеми, що включає розвиток когнітивної гнучкості, здатність до аналізу ситуацій і знаходження ефективних рішень у складних умовах.

2. Позитивне налаштування на майбутнє, яке формує оптимістичний погляд на життя й спонукає до активних дій для досягнення цілей.

3. Схвалення особистості з боку навколишніх людей, що забезпечує соціальну підтримку та зміцнює самооцінку студента.

4. Упевненість у власних можливостях, яка є ключовою для збереження внутрішньої рівноваги й мобілізації ресурсів у стресових ситуаціях.

5. Задоволеність обраною професією, що сприяє формуванню стійкої мотивації до навчання й професійного розвитку, забезпечуючи відчуття реалізованості [1; 4].

Ці чинники є взаємопов'язаними й впливають на формування комплексної стійкості особистості в студентському віці. Їх урахування в освітньому процесі та психолого-педагогічній роботі може сприяти під-

вищенню загального рівня стресостійкості студентів, допомагаючи їм ефективно адаптуватися до різноманітних життєвих і професійних викликів.

Сучасний стан проблеми свідчить про необхідність комплексного підходу до вивчення процесу становлення резильєнтності в майбутніх фахівців дошкільної освіти. Такий підхід має враховувати резильєнтність як систему, інтегративну й динамічну властивість, яка формується під впливом багатьох чинників: індивідуальних, соціальних, професійних і культурних.

Висновки. Отже, розвиток резильєнтності в майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти є надзвичайно важливим завданням, особливо в умовах військового стану, коли стресові ситуації та непередбачуваність є постійною реальністю. Резильєнтність допоможе педагогам не лише адаптуватися до складних умов, а й надавати психологічну підтримку та позитивно впливати на дітей, які часто перебувають у стресових ситуаціях і потребують емоційної стабільності й безпеки. Важливо не лише надавати майбутнім вихователям теоретичні знання, а й удосконалювати їхні практичні навички, які сприя-

тимуть розвитку їхньої стійкості. Це можуть бути методи саморегуляції, ефективні техніки стрес-менеджменту, а також підтримка психоемоційного здоров'я. Зміцнення внутрішніх ресурсів педагогів дасть їм змогу краще справлятися з власними переживаннями й більш ефективно допомагати дітям проходити через складні етапи розвитку, зокрема в умовах кризових ситуацій.

Таким чином, забезпечення майбутніх педагогів засобами для розвитку резильєнтності є необхідним кроком у підготовці їх до роботи в складних умовах, адже це дасть змогу не лише ефективно долати виклики, а й виховувати покоління, яке буде здатне адаптуватися, розвиватися та процвітати, незважаючи на труднощі.

Важливим напрямом подальших досліджень є не лише глибше розуміння механізмів становлення резильєнтності, а й розроблення практичних рекомендацій для інтеграції цієї компетенції в процес підготовки майбутніх вихователів закладу дошкільної освіти. Це дасть можливість покращити якість їхньої професійної діяльності й забезпечити більш сприятливе середовище для виховання дітей у сучасних умовах.

Список використаних джерел

1. Богиніч О. Л. Шляхи вдосконалення системи підготовки фахівців дошкільної освіти. *Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку*. 2008. Вип. 1. С. 122–129.
2. Грішин Е. О. Резильєнтність особистості: сутність феномену, психодіагностика та засоби розвитку. *Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Серія «Психологія»*. 2021. Вип. 64. С. 62–81.
3. Зликов В. Л., Лукомська С. О. Теорія та практика психологічних тренінгів. Київ – Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2019. 209 с.
4. Кравчук Н. П. Розвиток резильєнтності у майбутніх фахівців дошкільної освіти у процесі фахової підготовки: теорія та практика : монографія. Умань : Візаві, 2023. 222 с.
5. Лазос Г. П. Резильєнтність: концептуалізація понять, огляд сучасних досліджень. *Актуальні проблеми психології. Том 3 : Консультативна психологія і психотерапія* / Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Вінниця : ФОП Рогальська І. О., 2018. Вип. 14. С. 26–64.
6. Москаленко О. В. Психологічна резильєнтність як умова підтримки психологічного здоров'я особистості. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Психологія»*. № 2. С. 67–70. URL: <http://psy-visnyk.uzhnu.uz.ua/index.php/psy/article/view/309> (дата звернення: 11.05. 2025).
7. Психологічна допомога дитині у психотравмуючій ситуації : методичний посібник / уклад. : Г. Б. Растроста. Суми : НВВ КЗ СОІППО, 2018. 64 с.
8. Руденко О. В., Гонтар Ю. В. Структура резилієнсу у контексті розвитку резильєнтності особистості. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія «Психологія»*. 2022. Том 33 (72). № 2. С. 73–78.

References

1. Bohinich, O. L. (2008). *Shliakhy vdoskonalennia systemy pidhotovky fakhivtsiv doshkilnoi osvity* [Ways to improve the training system of preschool education specialists]. *Pedahohichna nauka: istoriia, teoriia, praktyka, tendentsii rozvytku – Pedagogical Science: History, Theory, Practice, Development Trends*, 1, 122–129 [in Ukrainian].

2. Hrishyn, E. O. (2021). *Rezylientnist osobystosti: sutnist fenomena, psykho-diahnostyka ta zasoby rozvytku* [Personality resilience: the essence of the phenomenon, psychodiagnostics and development tools]. *Visnyk KhNPU imeni H. S. Skovorody. Psykholohiia – Bulletin of H. S. Skovoroda KhNPU. Psychology*, 64, 62–81 [in Ukrainian].
3. Zlyvkov, V. L., & Lukomska, S. O. (2019). *Teoriia ta praktyka psykholohichnykh treninhiv* [Theory and practice of psychological trainings]. Kyiv – Nizhyn: Vydavets PP Lysenko M. M. [in Ukrainian].
4. Kravchuk, N. P. (2023). *Rozvytok rezylientnosti u maibutnikh fakhivtsiv doshkilnoi osvity u protsesi fakhovoi pidhotovky: teoriia ta praktyka* [Development of resilience in future preschool education specialists in the process of professional training: theory and practice]. Uman: Vizavi [in Ukrainian].
5. Lazos, H. P. (2018). *Rezylientnist: kontseptualizatsiia poniat, ohliad suchasnykh doslidzhen* [Resilience: conceptualization of terms, review of modern research]. *Aktualni problemy psykholohii. Tom 3: Konsultatyvna psykholohiia i psykhoterapiia – Current Issues of Psychology. Vol. 3: Counseling Psychology and Psychotherapy*, 14, 26–64 [in Ukrainian].
6. Moskalenko, O. V. (n.d.). *Psykhologichna rezylientnist yak umova pidtrymky psykhologichnoho zdorovia osobystosti* [Psychological resilience as a condition for maintaining personal mental health]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Psykholohiia – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Psychology*, 2, 67–70. <http://psy-visnyk.uzhnu.uz.ua/index.php/psy/article/view/309> [in Ukrainian].
7. Rastrosta, H. B. (Ed.). (2018). *Psykhologichna dopomoha dytyni u psykhotravmiiuchii sytuatsii: metodychnyi posibnyk* [Psychological assistance to a child in a psychotraumatic situation: methodological guide]. Sumy: NVV KZ SOIPPO [in Ukrainian].
8. Rudenko, O. V., & Hontar, Yu. V. (2022). *Struktura rezylientsu u konteksti rozvytku rezylientnosti osobystosti* [The structure of resilience in the context of personality resilience development]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Psykholohiia – Scientific Notes of V. I. Vernadsky TNU. Series: Psychology*, 33(72), 2, 73–78 [in Ukrainian].